

This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0

DOI:

<https://doi.org/10.26750/art039.a1898>

رێكهوتی وهگرتن: 25/02/2025

رێكهوتی پهسه نكردن: 06/05/2025

رێكهوتی بلاو كردنهوه: 29/06/2025

E-ISSN: 2522 – 7130 P-ISSN: 2410 – 1036

جھى سهرهپى كارى د پينگافا فونولوجيا زمانى كوردیدا

كهسهر ياسين محهمهد

kasar.mohammed@uod.ac

پشكا زمانى كوردى، كۆليژا زمانان، زانكۆيا دهوك، دهوك، ههرىما كوردستانى، عىراق

پوخته:

جھى سهرهپى د زمانى كوردیدا بابتهكى گرنگى دهنگسازيه، ئەف ليكۆلينه ههولداكه ل دويڤ تهورا فونولوجيا كيشناسى جھى سهرهپى كارى د پينگافا فونولوجيا زمانى كوردى – گوڤهرا بههدينيدا دياربكهين، لهورا پيدڤيه ل دهستپيكي جھى هيزا سهرهپى د كاريدا دهستنيشانبكهين و بزانيان كا د زمانى كوردیدا دكهڤيته سهر كيز برگي د پينگافيدا. برگهك ژ كۆمهكا برگين پينگافه گرڤداي د ناف ئاخفتنيدا ژ برگين ديترين ههفسويپن خو بهرچاڤتره.

گرنگترين پرسياريان گريمانين ليكۆليينى ئەڤهيه: (ئايا سهرهپى كارى د پينگافا فونولوجيا كيشناسيدا ل گوڤهرا بههدينى يا راست سهرهپه؟، يان يا چهپ سهرهپه؟ ئايا پينگافا كيشناسى يا كارى ل گوڤهرا بههدينى دكهڤيته ل ژير كيز جورى پينگافى؟ ئەڤ چهنده ب رپيا شروڤه كرنا نمونان بو پينگافين كيشناسى دى هيتته ئەنجامدان يپن كو د تهڤنى كيشناسيدا دهيتنه دياركرن.

د ئەڤ ليكۆلينيدا دياربو كو د شياندايه ب رپيا تهورا فونولوجيا كيشناسى، جھى سهرهپى كارى و جورى پينگافى د ئاخفتنا زمانى كوردى گوڤهرا بههدينيدا بهيتته شروڤه كرن. ههروهسا پيشبينيا جھى ههردو هيزين (سهرهپى و لاوهپى) د پينگافيدا بهيتنه كرن، ئەوژى ب رپيا پهيرهوكرنا چهنده ياسايلهكان. ل دويڤ ئەوان داتايپن زمانى كوردى يپن هاتينه كۆمڤه كرن دياربو كو ههمى برگان شيانا ههلهگرتنا هيزى ههيه، لهورا دهستنيشانكرنا جھى هيزا سهرهپى كارى بسانا هى نينه. د ئەنجامدا جھى هيزا سهرهپى د پينگافا كاريدا جھى سهرهپى كارى ددهته دياركرن كو ئەوژى ب رپيا هينانا نمونان د زمانى كوردى گوڤهرا بههدينيدا و دروستكرنا پينگافان، پتريا جاران پينگاف دو برگهيينه و برگا دهستپيكي يا كارى ژ برگين ديتر زالتره، ئانكو دكهڤيته لاي چهپ – ئەگه ر ل دويڤ ئابپيا دهنگى يا جيهانى بهيتنه توماركرن.

پهيفين سهرهپى: هيز، برگه، پينگاف، فونولوجيا كيشناسى، راست سهرهپ، چهپ سهرهپ.

The Position of the Verb Head in the Phonological Foot in Kurdish

KASAR YASEEN MOHAMMED

Department of Kurdish language, College of Languages, University of Duhok,
Duhok, Kurdistan Region- Iraq.

Abstract:

The Position of Head is an essential topic in Kurdish language phonology. This research attempts to determine the position of the verb head at the level of words, according to the metrical phonology theory. One syllable among a chain of connected syllables is more prominent than the adjacent syllables. In order to determine the verb head, we need to find out the syllable in the foot which bears the stress.

The fundamental questions of this research are: Is the verb Head in the metrical foot located to the right or the left of the foot? Which type of structure is the verb foot? These questions will be answered through analyzing samples of metrical feet presented using the metrical grid.

This research, reached the conclusion that the position of the verb head, and the type of verb foot -Badini dialect can be analysed via metrical phonology. Furthermore, the main and secondary stresses in the foot can be predicted by applying some rules. Depending on the collected data, it appeared that all syllables in Kurdish can be stress-bearers; hence, it is not easy to determine the position of the main stress. Consequently, the position of the main stress in the verb foot determines the Head of the verb. It can be stated that feet are bisyllabic in Kurdish, and that the first syllable is more prominent than the other one. In other words, the verb Head lies on the left side of the foot when written in International Phonetic Alphabet.

Key word: Stress, Syllable, Foot, Metrical phonology, Right head, left head.

پیشه کی:

نافونیشانی لیکولینی (جھی سهره پی کاری د پینگا فونولوجی یا زمانی کوردیدا)یه، تیدا ههول هاتینه دان جھی سهره پی کاری سینتاکسی د گوڤهرا بهه دینیدا ل دویف تیورا فونولوجیا کیشناسی بهینه تاقیکرن و دیارکرن. د ئەڤ لیکولینیدا دی سهره ژلای جھیهه هیته دیارکرن و ل گهل په یوهندیا وی ب دهووبه رین وئقه د پینگاڤین کیشناسیدا ب تایبه تی د چوارچوڤی کاریدا.

نمونین لیکولینی ژ دیالیکتا کوردیا سهری – گوڤهرا بهه دینی هاتینه وه رگرتن، سنوری زانستی پی لیکولینی دهنگسازیه، بهلی پهنا بو ههردو ئاستین په یفسازی و رسته سازی زی برینه، ریازا لیکولینی ریازه کا شیکاریه.

دابیشا لیکولینی د ئەوی خالیدایه، کو پتریا جاران زانینا جھی سهره پی کاری د پینگا کیشناسی یا زمانی کوردیدا ل دویف شاره زابون ل سهر جھی برگا بهیز و سنوری پینگاڤی و شروڤه کرنا نمونان دمینیت.

ل دویف پیزانینین لیکوله ری، ل پیش نوکه چ هه ولدان و پیکول ده باره ی جھی سهره پی کاری د پینگا فونولوجیدا ل گوڤهرا بهه دینی نه هاتینه نه جامدان، له ورا مه ب فهر دیت تیشکه کی بیخینه سهر. سهاره ت داتا و کهره ستین هاتینه تومارکرن و شروڤه کرن د لیکولینیدا، ژ ئاخفتنا سروشتی یا خه لکی هاتینه خرڤه کرن و ب درتزاها لیکولینی نمونه ب ئابییا فونه تیکی یا جیهانی (IPA) هاتینه نفیسین.

ئەڤ لیکولینه ژ دو پشکان پیکدهیت، پشکا ئیکی چوارچوڤی تیوری لیکولینی بخوڤه دگرت، تیدا تیورا فونولوجیا کیشناسی و پینگاڤین کیشناسی هاتینه ناساندن، ههروه سا باس ل هیژ و برگ و پینگاڤی هاتیه کرن، د پشکا دویدا سهره و جھی وی و ل گهل دیارکرن په یوهندیا وان ب پیکفه وه کو پیدق هاتینه باسکرن، پاشی جھی هیژا کاری د گوڤهرا بهه دینیدا هاتیه دیارکرن و ل دوماهی لایه نی پراکتیکی لیکولینی ل بهرچاف هاتیه دانان.

ئارمانج ژ ئەڤ لیکولینی ئەوه، تیورا فونولوجیا کیشناسی بو جھی سهره پی کاری د گوڤهرا بهه دینی یا زمانی کوردیدا بهیت بهه سکر و جیه جیکرن، کا چهوا هیژ و سهره د پینگاڤاندا دهینه دهستنیشانکرن و جوړی پینگاڤی و ئاراسته و سنور بهینه دیارکرن داکو نه جامین پیدق بو جھی سهری د کاریدا ب دهستقه بهین.

پشکا ئیکی: چوارچوڤی تیوری پی لیکولینی و فونولوجیا کیشناسی

تیورا فونولوجیا کیشناسی ئیک ژ تیورین گرنگین ریازا فونولوجیا به رهه مهینانییه، له ورا ل پیش نیاسینا ئەڤ تیوری دی ب کورتی ئەگه ری په یدابونا فونولوجیا به رهه مهینانی دهینه دیارکرن کو ئەوژی پهرتوکا قالین دهنگین زمانی ئینگیزی- The sound pattern of English یا چومسکی و هالی ل سالا ۱۹۶۸ بویه و ب spe یا بهرنیاسه؛ ژبه رکو زیده باری گرنگیدان ب نواندین فونه تیکی- روی ژسهرقه، گرنگیه کا زور ب نواندین فونولوجی- روی ژنافدا پی هه رکه رته کیژی دایه و ب رییا راسته هیله کی ریزکینه (محهمه د، ۲۰۲۳: ۴۰-۴۱). ب شیوه کی گشتی هه ر هزین تروبتسکوی و هه قالین ل گهل و هه تا بهری به لاقبونا پهرتوکا چومسکی و هالی، لیکولین ب رییا به رامبه رکرنا دهنگان ل سهر دهنگین زمانی (فونیمین کهرتی) یین زمانین زیندی دهاته کرن و د ئەڤان جوړه لیکولینان ژیدا بتی نواندین فونه تیکی ل بهرچاف دهاته دانان، ئەڤ چهنده ئەگه ره ک بو ژبو به لاقبونا هزین چومسکی و سهرهلانا تیوره کا نوی .

ب دیتنا هەردو زمانفانان (چومسکی و هالی) راسته نواندنا فۆنه تیکی بنیاته و یاسا ل سەر دهینه جیبه جیکرن هەتا دگه هیتە ئاستی لێفکرنی و هەر گوهرینه کا ب سەر روپی ژسه رفه دا دهیت (السغروشی، ۱۹۸۷: ۲۱)، به لێ نواندنا فۆنۆلۆجی مل ب مل نواندنن فۆنه تیکی رۆله کی گرنه هیه، ئەوژی ئاسته کی بنه رتی و نه به رجسته هیه د مێشکی تاکه که ساندنا پارازتیه، وه ک ریزکرنا سیمایین جوداکه ر یین هەر که رته کی دهنگی، به لێ پشی ئەف نواندنه ل دویف هنده ک یاسایین فۆنۆلۆجی دگه هیتە ئاستی گوتن و لێفکرنی دی نواندنا فۆنه تیکی بدهستقه هیت. ئەف سهردهمه ب (فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانی یا راسته هیل) ^۱ دهیتە نیاسین ههروهسا زانا د ئەفی سهردهمهیدا ل سنوری ریکخستنا دهنگین زمانی بنی رانه وهستیان، به لکو لیکولینن به ردهوام ل بنیاتی په یفسازیژی ئەنجامداينه (هه مان ژیده: ۲۰-۲۱).

ل دهوروبه رین سالا ۱۹۷۶، ده می (گولدمیت و لیبه رمان و پریس) ی هنده ک هزرین نوی دژی هزرین د پهرتوکا (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) دا به لاکرین، وه چهرخانە ک د فۆنۆلۆجییدا په یداکر و هوسا (فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانی یا نه راسته هیل) ^۲ سهرهلدايه، ژبه رکو ب هزرا ئەفان زمانفانان هنده ک لایه نین فۆنۆلۆجی هه نه د شیاندنا نینه ب ریا هزرین چومسکی و هالی به یته شروقه کرن ب تایبه تی فۆنیمین نه که رتی وه ک (هیز، ئاوازه، ...). ههروهسا ئەو خالین ب کیماسیژی دیسان بۆ خو کرینه ستوینن گرنه ژبو ئەنجامدانا لیکولینن نوی، واته فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا نه راسته هیل سهرهلدانه ک بول هه مبه ر فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا راسته هیل و د هه مان ده مده تهمامکه رژی بو (محهمه د، ۲۰۲۳: ۶۲)، د ئەفی سهردهمهیدا کومه کا تیورین فۆنۆلۆجی یین ل دویف ئیک په یدابون. د ئەنجامدا شیان باراپترا ئاریشه یین فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانی یا راسته هیل و وه ک ژه هف جودانه کرنا جوداهی د نافه را سیمایین دهنگی یین که رتی و سیمایین دهنگی یین نه که رتی چاره سه ربکه ن، ههروهسا ل گه ل چاره کرنا چهن د یارده یه کی د (بوعنای، ۲۰۱۰: ۱۸۲).

۱.۱ تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی

ل پیش نوکه لیکولین ل سەر تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی د زمانی کوردیدا ژلای زامانفان هاوسەر نهوزاد و که سەر یاسین قه هاتیه کرن، به لێ جهی ئامازییه کو نه ب ئەفی رهنگی لیکولین کریه ئانکو ئامازه ب کاری نه هاتیه کرن، واته زمانفانی ئیکی لایه نی تیوری یی تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی پتر دایه نیاسین و بۆ لایه نی پراکتیکی ژیلی کو زوربه یا نمونان (ناف) ن ریبازا دارا کیشناسی په یه وه کریه. زمانفانا دوی ژیده باری لایه نی تیوری، نمونه ژمانی کوردی وه ک پراکتیک ل دویف ئەفی تیوری شروقه کرینه، به لێ ئەو نمونه هه ر هه می (ناف) ن و ئامازه بۆ کاری نه هاتیه کرن.

سهروکانیا تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی ب شیوه کی سهره کی بۆ (لیبه رمان) ی ل سالا ۱۹۷۵ دزفریت، پاشی ل سالا ۱۹۷۷ ژ لای (لیبه رمان و پریس) ی پیکفه گه شه پی هاتیه دان (McCarthy, 1982:--). ^۳ فۆنۆلۆجیا کیشناسی ژ تیورین گرنه گین فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانییه و پشی پهرتوکا (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) سهرهلدايه، بۆ ئەوی چهن دی کو سیسته مه کی نوی پی هیزی بیخیه به ردهست و ((وردتر له دیارده ی هیز بکۆلیته وه)) (ئیه راهیم، ۲۰۲۲: ۹۸) و تایبه تهمه ندی و یاسایین وی دیاربکه ت، له ورا ل فیره گرنه ب برگی دهیتە دان، ژبه رکو (برگه د سیسته می) (قالین دهنگین زمانی ئینگیزی) یا چومسکیدا پشت گو هه هاتیه هافیتن و سهرده ر ل گه ل هیزی دهاته کرن وه کو سیمایه کی جودا پی دهنگی و ل سهر بزوتیان دهاته دانان (Al Abdely, 2011: 382). پشی سهرهلدانا ریبازا فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانی و نه خاسمه تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی دوباره لیکولین ل سهر هیزی هاته کرن و وه کو سیمایه کی جیگیری برگی هاته ناساندن، ژبه رکو هیز گفاشته که دکه فیه ته سهر برگی د په یقیدا.

ل دویف تیورا فۆنۆلۆجیا کیشناسی کهرتین دهنگی برگان دروستدکهن، برکه ژبو ئافاکرنا پینگافین کیشناسی دهینه ریکخستن و پینگافزی یه کهیه که بو دو ره گهزان دهیته دابه شکر، ئه وژی ره گهزی بهیز و ره گهزی لاواز (همان ژیدهر 383:)، په یوه ندیه کا دوانه یی د نافه را ئه فان هه ردو ره گهزین هیژیدا هیه، ئه فیه ئه وئی چهندی دسه لمینیت کو برکه نین ب ته مامی بهیز بن، به لکو بره ک هه ر دکه فیه سهر (Fattah, 1997: 48, 46)، ئه و برگا هیژ دکه فیه سهر ده رکه فیتیرن، ژبه رکو بایه کی زۆر تر ل گه ل دهیته مه زاختن (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۴) ژ برگا لاواز، ریکخستنا ئه فان یه که یان و په یوه ندیا وان ب ره گهزی بهیز و لاوازه ب ریا (ریبازا دارا کیشناسی، ریبازا ته فنی کیشناسی^{۱۷} و ریبازا ته فنی کفانکری یا کیشناسی) دهینه دیارکرن.

ریبازا دارا کیشناسی هه ره می نه کهرتیان بو قالین هیژی دروستدکهت، ئه وژی ژ برکه یین (بهیز و لاواز) یان (لاواز و بهیز) پیکدهیت و د شیاندایه ب ریا دار ئاسایا کیشناسی زالونا ریژه ییا هه ر پیکهاته یه کی ب ریا هیما یین تایبهت ب دارا کیشناسیغه (W و S) بهینه دیارکرن (Al Abdely. 2011: 383)، مه بهست ژ S- (Strong) ه واته برگا بهیز و W ژ (Weak) ه ده ربیی ژ برگا لاواز دکهت.

ریبازا ته فنی کیشناسی د شیاندایه ییزین کاردانه فیه ک بو ل بهرامهر بکارهینا دارا کیشناسی، هه ردو قالین هیژی دیاردکهن، به لی ((ته فنین کیشناسی زانیاریین گرتدای هیژی ب ریه کا نوی دیاردکهن)) (محهمه د، ۲۰۲۳: ۱۸۵). ئه ف ریبازه ژ سی ئاستان پیکدهیت، برکه ل دویف ئاست و ریزین برکه یان دهینه ریکخستن.

ریبازا دارا کیشناسی و ریبازا ته فنی کیشناسی هه فدهم هاتینه بکارهینان و هه ردو لیکۆلینی ل هیژی دکهن، به لی هه ر ئیک ب رهنگه کی جودا. د ئه ف لیکۆلینیدا ریبازه کا دیر یا ب ناف ریبازا ته فنی کفانکری یا کیشناسی ژبو دیارکرن جهی سهره ی کاری دی هیته جیه جیکرن.

برکه د **ریبازا ته فنی کفانکری** یا فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا ل دویف ئاست و ریزین برگان (ئاستی برگی، ئاستی پینگاف، ئاستی په یفی) دهینه ریکخستن و شروقه کا ته مام بو ئاستین ته فنیژی دیاردکهن، داکو ل ده می شروقه کرن د شیاندابیت برگین هیژدار ب هیما یی (*) د پیکهاته یا هه ر پینگافه کیدا دیاربکه یان، د ئه ف ریبازیدا هه ر پیکهاته ک دکه فیه د نافه را دو کفاناندا، هه ره و سا سهره یه ک هه یه کول پیش وهخت ل دویف جهی هیژی هاتییه دیارکرن. ل فیره مه سیسته می ژ خواری به ره ف سهری بکارهینایه، ئانکو ئاستی خواری ژ (ئاستی برگی) ده ستیدکهت کو تیدا بو هه ر برکه کی هیما یه کی بهیز (*) دهیته دانان، وهک:

(۱) پیداکر - \pe'dakir\

(ئاستی برگی) ۱ (*) (*) (*)

Pe' da kir

د ئاستی سهردادا، ب (ئاستی پینگاف) دهیته نیاسین ل فیره هیما بو برگین هیژ وه رگر د پینگافیدا دهیته دانان و ب سهره یین پینگاف دهیته نیاسین و بو هه ر برکه کا لاواز د ناف ئه ف ریبازیدا خاله ک (.) دهیته دانان، هه رچه نده د ئه ف ئاستیدا زالترین هیژ نا هیته دیارکرن، به لی ئه و برکه دهیته دیارکرن یین ب شیوه کی گشتی هیژی وه ردگرن، وهک:

(ئاستی پینگاف) ۲ (*) (.) (*)

ئاستی سهری کو (ئاستی په یفی) یه، ئەف ئاسته ژبو دیارکرن و دەستنیشانکرنا هیژا سهره کی هاتیه تهرخانکرن، کو ئاماژه ب کوپیتکا ته فنی کیشناسی یا ئاستی په یفی ددهت، له وړا ل فیره هئما یان ستیر بتنی ل هندافی برگا هه لگرا هیژا سهره کی دهئته دانان (Katamba, 1989: 225) و پینگافین دیتر ههمیان هیژا لاوه کی هه یه، وهک:

(*)	(ئاستی په یفی) ۳	↑
(*) . (*)	(ئاستی پینگافی) ۲	
(*) (*) (*)	(ئاستی برگی) ۱	
Pe' da kir	ژخواری به رهف سهری	

۲.۱ هیژ و برکه

هیژ و برکه زارافین پیکفه گریداینه و هه ردو د ئاستی دهنگسازیدا کاردکه ن و په یوه نندییه کا بهیژ د نافه را واندا هه یه، به لی هه ر ئیک ژ وان ئاماژی ب تشته کی ددهت و ئارمانج و تایه تمه نندیین خو هه نه. ((گرنگی هیژ له گه ل به کارهینان و چونیته و جوړی برکه ی زماندا ده رته که وئ، چونکه هه ر ناوی هیژمان هینا ئه بی ناوی برکه شی له گه لدا بهینین)) (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۲) واته برکه هه لگرا هیژنیه ((هیژ له بابته دهنگسازیدا واتای گوکردنی برکه یه ک به شیوه یه کی روونتر و بلندتر له برکه کانی ده وروبه ری ده گه یی)) (موسا، ۲۰۰۹: ۱۵)

هیژ گفاشته که دکه فیه سهر برگی و د برگیژیدا دکه فیه سهر دهنگی فاول. واته ((سنوری به لافبوونا هیژ ل سهر زنجیرا ئاخفتی برکه یه، ئەفه ژی رهنگه برکه بخوه ببیته په یفه کا سهر بخوه، یانژی پشکه ک بیت ژ په یفه کا چهند برکه یی)) (سهری و نه جمه دین، ۲۰۱۹: ۱۵۴).

جوداهی د دهستنیشانکرنا هژماره و جوړین هیژ د زمانی کوردیدا ژلاپ زمانفانافه هه یه، ب شیوه یه کی گشتی و ب کورتی دی ئاماژه ب دو جوران دهین:

أ- هیژا سهره کی- primary stress:

بهیژترین په یف د رستیدا، یان بیژین بهیژترین برکه دپه یفیدا ئه وه یی هیژ وهردگریت، ئەو برکه ژی هه لگرا فشاره کا زورا بایه.

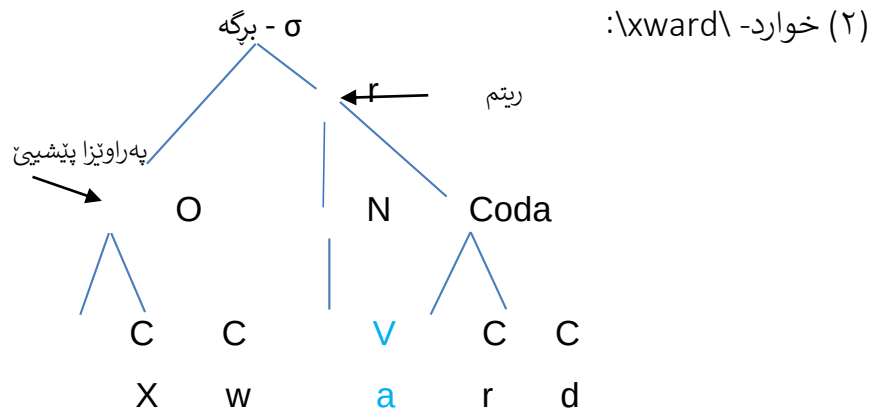
ئەف جوړی هیژ د ریازا دارا فونولوجیا کیشناسیدا ب (Strong) هاتیه نافکر، ژبه رکو ئەو برگا هیژا وی زنده تر یا زال دهسته و هیماپی وی د دارئاساییدا (S)، ههروه سا د ریازا ته فنی کیشناسیدا ئەو برگا هیژا وی زنده تر ب هیماپی (*) هاتیه نیاسین (محهمه د، ۲۰۲۳: ۱۷۷ و ۱۸۵).

ب- هیژا لاواز- weak stress

ههروه ک ژ نافی دیاره، ئەف جوړی هیژ ب هیژا لاواز هاتیه هژمارتن و د ریازا دارا فونولوجیا کیشناسیدا ب (Weak) هاتیه نافکر، ژبه رکو هیژا وی کیمتره و هیماپی وی د دارئاساییدا (W) یه، ههروه سا د ریازا ته فنی کیشناسیدا ئەو برگا هیژا وی لاوازی یا بی هیماپی و هنده جارنژی ب (.) (هه مان ژیده: ۱۷۷ و ۱۹۳) هاتیه دیارکرن داکو ده ریپنی ژ هیژا ریژه ییا برگان بکه ن.

د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا ئەف هەردو جوۆره یان هەردو رهگهزێن (بهێژ و لاواز) ب خویشک هاتینه نیاسین و سهخهلهتی بهیژی و لاوازی د نافهرا واندا یی رێژهیه ئانکو برگه بهیژتر زالبونه کا مهزتر بهرامبهرا ههفسو یان خویشکا خۆ ههیه.

برگه یه که یه کا سه ره کی و گرنگ فۆنۆلۆجیه نه خاسمه پستی سه ره هلدانا فۆنۆلۆجیا به ره مه پینانی یا نه راسته هێلی پسته کی زۆر ب ئەف یه که یی هاتیه دان. برگه چهند دهنکه کن ب ئیکجار یان ئیک هه ناسه ژ ده فی مرو فی دهرکه فیت ((برگه یی کرۆک یان کوپیتک هه یه و هێژی و هردگری و ژ هه می پارچه یین دیین برگه یی بهیسته کا زیده تر هه یه)) (سه بری و نه جمه دین، ۲۰۱۹: ۱۹۴)، واته پیدیه دهنکه کی فاول هه ر تیدا هه بیت داکو ببسته کاکلک بۆ برگه یی و فشاره کا زورا بای هه لدگری، وه ک:

د ئەف نمونیدا برگه ل دهستپیک بۆ دو پارچان (پهراویزا پشیی- Onset، ریتیم- Rethm) هاتیه دابهشکر، پهراویزا پشیی ههردو کونسوناتین ل دهستپیکا برگه- بهری فاولی بخوفه دگری، به لی ریتیم بۆ دو پارچین دی هاتیه دابهشکر، ژبه رکو هه لگرا کاکلکا برگیه (کاکلک) نهو دهنگی فاوله یی کو بایه کی زۆرتر ل گه ل دهیته مه زاختن و هیز دکه فیه سه ر، پارچا دو ی ههردو کونسوناتین دوماهی ئانکول پشت فاولی بخوفه دگری و دیژنی (پهراویزا پشیی - Coda).

ژ خالین گرنگ د نافهرا هیز و برگه ییدا نهوه، نه گه ر که رتین دهنگی برگه دروست نه که ن هیز چ هه بونا خو نابیت، ژبه رکو هیز فۆنیمه کا نه که رتیه و ب ریا که رتیا دهرکه فیت و رولی خو دینیت. د شیاندا یه برگه بهیته دهستنیشانکر د نفیسیندا، به لی دهستنیشانکرنا سنوری هیز د میشکی مرو فیدایه (وهیس، ۱۹۸۴: ۸۲).

۳.۱ پینگاف - foot

هه ر زمانه کی تایبه تمه ندیا خو ژبو دروستکرنا پینگافین کیشناسی هه یه، جورین پینگافی ب شیوه کی تیروته سه ل ژلای زمانقان (هه یس) یقه ل سالا (۱۹۸۰) د په رتوکا (A Metrical Theory of Stress rules) دا هاتینه دارژتن و د نه جامدا دیارکریه کو هه می زمانین جیهانی پیدی بتی ب دو جورین سه ره کی هه یه، نه وژی پینگافا سنوردار و پینگافا نه سنوردارن (Hayes, 1995: 86)، د نه وان زماناندا یین پینگافین سنوردار هه ین، برگه کا بهیژ ل گه ل برگه کا لاواز پیکفه پینگافه کا دوانه یی یا سنوردار دروستدکه ن، به لی نهو زمانین پینگافین نه سنوردار هه ین ری ب پتر ژ ئیک برگه لاواز ددهت. که واته برگه ژبو ئافاکرنا پینگافین کیشناسی دهیته ریکخستن (Al-Hindawi.2018: 13). پینگاف ژبو مه ره ما دانانا هیز و ل سه ر هژمارتنا برگان دهیته ئافاکرن یی ل بهر چاف وه رگرتنا سه نگا برگی (Al Abdely.2011:387).

ب شیوه کئی گشتی هه می ده مان پینگافه کا بهرچاڤ د ناف په یفی یان گوتنیدا هه یه- ئه گهر ژ پینگافه کئی پتر هه بن-؛ ژبه رکو ئه و پینگاف هیزا سهره کیا هه می په یفی یان گوتنئی وهردگریت و د ناف پینگافیزیدا پیدفیه برکه کا بهیز هه بیت، بۆنمونه ئه گهر کارئ (کیلا-Kela) وهریگرین، دی بینین ژ دو برگان پیکدهیت کو ئیک یا بهیزه و ئیک لاوازه و هه ردویان پیکفه پینگافه ک دروستکریه:

(۳) کیلا-Ke'la\:

ئاستی پینگافی (.) *

ئاستی برگی (*) *

Ke' la

ههروه سا ئه گهر کارئ (کیلایهفه-Kelajəvə) وهریگرین، ژ چوار برگان پیکدهیت و ب ئه فی رهنگی ل خواری دهینه پینگافکر:

(۴) کیلایهفه-Ke'la jə və\:

(ئاستی په یفی) (*)

(ئاستی پینگافی) (.) (*) (.) *

(ئاستی برگی) (*) (*) (*) *

Ke' la jə və

واته هه می په یقان شیان پینگافکرئ یان شیکرنئ- parsing د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا هه یه (Hayes,1995:47) و ب دو شیوازن دهیته پیشاندان یان ب رپیا دارا کیشناسی یان ب ته فئی کیشناسی (Al Abdely,2011:385).

پشکا دوی: سهره و نیاسینا پروسا جهی سهری

۱,۲. سهره چییه؟

د ریزمانا نویدا گه له ک گرنگی ب سهری دهیته دان (ئه مین، ۲۰۱۸: ۶۷۲)، ژبو دهستنیشانکرنا سهری و جهی وی د پینگافا فۆنۆلۆجیا کاریدا چهند پرسیاره ک هه نه، ژ ئه وان:

أ- سهره د فۆنۆلۆجیا کیشناسیدا چهند جۆرن؟

ب- گرنگیا سهری د چ دایه؟

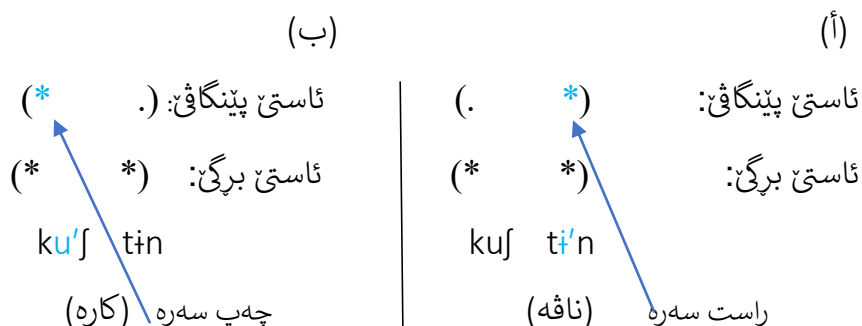
ت- سهره و جهی سهری د کاریدا چه وا دهیته دهستنیشانکرن؟

ج- سهری چ په یوهندی ب دهو روبه رپن خوقه د پینگافیدا هه یه؟

سه بارهت به رسفدانا پرسیارا (أ)، ((له دهنگسازى کیشناسیدا دو جۆر سهره جیاده کرئته وه سهری لای راستی ههنگاوه کان که به زاراوهی (Right head Foot) له زمانى ئینگلیزی رونکراوه ته وه، جۆری دوه میان سهری لای چه پی

ههنگاههكان، كه به (Left head Foot) له زمانى ئینگىزى (رونكراوهتهوه) (ئيراهيم، ۲۰۲۲: ۹۲)، بۆنمونه ئهگهر چاوكى (كوشتن) وهبرگرين، دى ب فى رهنگى ههته شروقه كرن:

(۵)

ئهگهر لىنېرينه كى بۆ ههر دو برگىن بهيز و لاواز يىن چاوكى (كوشتن) بكهين، دى بينين دو شروقه كرنان بخوڤه دگريت، ژبهركو يا پىدقيه ل سهر مه تىبينيا وى چهندي بكهين كو ئايا مه بهست ژى (نافه- چاوكه)؟ يان (كاره- ئه و كوشتن)؟. د نمونا (أ) دا برگ بهيز يا كهفتيه دوماهيا پىنگاڤى، به لى د نمونا (ب) دا برگ بهيز يا كهفتيه دهستپىكا پىنگاڤى. برگ بهيز هه مى دهمان د پىنگاڤيدا سهرهيه.

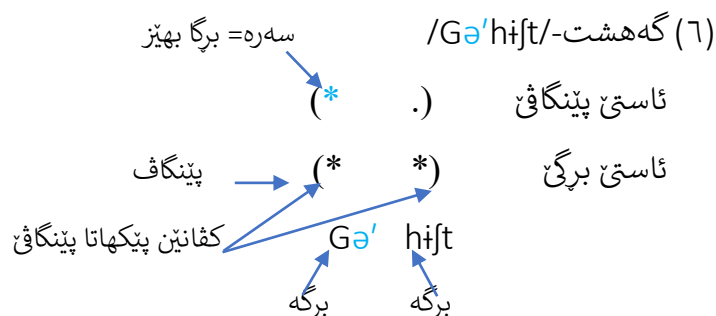
به رسف بۆ پرسيارين ديتر، د چارچوڤى سنورى پەيشيدا برگهيهك دبته سهره، ژبهركو ئه و برگه هيزا سهره كيا په يڤى بخوڤه دگريت، واته برگ ژ هه ميان بهيزتر و بهرچاقتر دبته سهره (headedness) و ب (*) دهيته دياركرن، ههروهسا په يوه نديا سهره ب برگىن ديترين لاوازين هه فسو يىن خوڤه ئه وىن كو ب (endepended) دهيته نياسين د پىنگاڤيدا يا دهسته لاتداره، ئانكو سهره دهسته لاقى ل سهر هه فسويا خو بۆ لايى راستى يان يى چه پى ددهت. ب شيوه كى گشتى جهى سهره يى جىگير نينه، بهلكول دويڤ ئه وان ره گه زين ل گه ل دهين بۆ لايى راستى يان لايى چه پى دگوهورينيدانه. ژبه ر ئه وى چهندي ههرده مى هيز كهفته سهر برگ دوماهيا ژ كارى دى سهره بيه (راست سهره)، به لى ئه گهر هيز كهفته سهر برگ دهستپىكى ژ كارى دى سهره بيه (چه پ سهره) - ئه گهر هات و ب ئابىيا فونه تىكى يا جيهانى هاتبته توماركرن - (محهمه د، ۲۰۲۳: ۱۸۱-۱۸۲).

۲,۲ په يوه ندى د نافه را هيز، برگه، پىنگاڤ و سهرهيدا:

دهستنيشانكرنا جهى هيزى ل سهر برگان و دابه شكرنا هيزى د زنجيره كا كه رتاند دبته ئه گهرى شروقه كرن ئاخفتنى بۆ دروستكرنا گروپن كه رتان د پىنگاڤاندا، پاشى دياركرنا سهره يى د ههر پىنگاڤه كيدا، ل دوماهيا دياركرنا هيزا سهره كى و هوسا دى سهره يى پىنگاڤى بدهستقه هيت (Hamid, 2015:126). هيز ل دويڤ ريتما زمانى دهيته دانان و ئه و دهيه دبته نافه روكا تيورا فونولوجيا كيشناسى.

سه بارهت دهستنيشانكرنا سهره يى د زمانى كورديدا ب هه مان رهنگى زمانى ئىنگىزى، ژبهركو ههر ده مى به حسى پروسىسا جهى سهره يى د فونولوجيا كيشناسيدا هاته كرن، ئيكسه ر هزرا مروڤى بۆ هيزا سهره كى دهيته برن كا ئايا دكهفته لايى راستى يى پىنگاڤا كيشناسى، يان دكهفته لايى چه پى يى پىنگاڤى و پىنگاڤى ژ برگه يان پىكدهين ژبلى كو هيز بخوڤى

دكه‌فیه سهر برگی، كه‌واته په‌یوه‌ندیه‌كا بهیژ د ناڤه‌را (سهره، هیژ، برگه و پینگاڤ) یدا هه‌یه، بۆ پتر رونكرنا ئه‌فیه په‌یوه‌ندی دى د كارى (گه‌هشت) دا دیاركه‌ین:

هه‌روه‌كوژ شروقه‌كرنى ديار، ل ده‌ستپيكي كار بۆ برگه‌يان هاتيه دابه‌شكرن كوژ دو برگان پيکهاتيه، ئه‌فان هه‌ردو برگه‌يان پینگاڤه‌كا سنوردار د ئاستى برگيدا دروستكره و هه‌ردوژى تا راده‌يه‌كى هیز وه‌رگرن، به‌لى ل فیره هیزا سهره‌كى و لاوه‌كى ژ هه‌ف نه‌هاتينه جوداكرن، د ئاستى پینگاڤيدا بهیژترین برگه هاتيه دياركرن و ئه‌ف برگه بهیژيان يا سهره‌كى د ناڤ پینگاڤا كيشناسيدا دبیته سهره.

٣,٢. هیز د كارى زمانى كوردی- گوڤه‌را به‌هديندا

خالا ژ هه‌ميان گرنگتر ل فیره ئه‌وه جهى هیزى ي د روست د كارى زمانى كوردیدا بزانی داکو بشين ب دروستى برپارا جهى سهره‌يى كارى د پینگاڤيدا بدهين، له‌ورا به‌رى ده‌ست ب شروقه‌كرن و دياركرنا جهى سهره‌يى كارى د پینگاڤا فونولوجيا زمانى كوردیدا بکهين، فهره جهى هیزى د كارى زمانى كوردیدا بزانی.

هه‌ر زمانه‌كى تايه‌تمه‌نديين خويين ده‌نگسازى ژبو دياركرنا جهى هیزى هه‌نه، واته هیز دكه‌فیه سهر هه‌مى برگين په‌يفى، به‌لى رادا بهیژبونا وان ژيکجودايه (ئهمين، ٢٠٠٩: ٢٨٥).

هه‌ژى ئاماژه‌پيكرنیه كو هه‌رسى خالين ئاستين (پلا ده‌نگى- رهوت يا بلندتر)، (ماوى دريژتر) و (ده‌نگ بلنديه‌كا مه‌زنتر) تايه‌تمه‌نديين برگه بهیژن ب گشتى، به‌لى د زمانى كوردیدا بتنى هه‌ردو خالين (ده‌نگ بلندی و دريژى) ب خالين سهره‌كيين هیزى ده‌ينه نياسين (Ahmad, A.M.R,1986، McCarus,E.N,1985، Fattah,M.M,1997).

هیزا سهره‌كى د په‌يفيدا دكه‌فیه سهر برگه‌كى ژ برگين په‌يفى و يا ئازاد نيه كوژ برگه‌كى بۆ ئيكا دى بهیته فه‌گوهازن. جهى هیزى ئازاديه‌كا سنوردار د زمانى كوردیدا هه‌یه، ئانكو يا جيگير نيه و ده‌مان ده‌مدا يا ئازادى نيه (Fattah,1997:45)، هه‌روه‌سان ب رپيا ده‌ستنیشانكرن و نياسينا هیزا سهره‌كى، هیزين لاوه‌كى ده‌ينه دياركرن.

هه‌رده‌مى ناڤيان چاوگ وه‌كو په‌يفه‌كا فه‌ره‌هنگى د زمانى كوردیدا بكارهات، هیز دى كه‌فیه سهر فاوولى برگه دوماهين ژ په‌يفى (حه‌سهن، ١٩٩٨: ١٠٥)، وه‌ك:

(٧) كوردستان- \kurdista'n-

نه‌سرين- \nəsri'n-

شه‌مه‌نده‌فر- ... \ʃəməndəfi'r-

(۸) کړين-\kiri'n\

فروشتن-\Firoft'n\

فه گوهازتن-\Vəgohazt'n\...

ديسان ده مې جهې هيزې ژ برگه يه كې بو برگه يه كا ديترا په يقي هاته گوهورين، دي بيته نه گهري گوهورينا واتاي، يان دي بهشي ناخفتي گوهوريت، وهك نه فان نمونه يي ل خواري:

(۹) نه مام-\nəma'm\-(نافه- شتل)، نه مام-\nə'mam\-(كاره).

نفتن-\nivist'n\-(چاوكه)، نفتن-\nivist'n\-(نهو نفتن)دا (كاره).

ديسان د هندك په ياندا نه گهر گوهورين پيدا نه بو ((ده بيته هوې نه وه ي كه نه م وشه يه له بيستن ناساز ده رچي)) (حه سهن، ۱۹۹۸: ۸۰).

ب كورتي زمانې كوردي ي بهرنياسه ب دهركه فتنا هيزي ل سهر برگا دوماهي ژ په يقي يي ل بهرچاف وهركرتنا دريژاهايا بركي يان سهنگا بركي، به لي د هندك بارودوخاندا هيز د زمانې كورديدا ناكه فېته دوماهي، نه وزي ژ نه نجامي هاتنا هندك پاشگر و پيشگرين دياركريه (Hasan,A. 2016: 370-371)، بونموه هيز ل گهل كاران ژبه ر هاتنا مورفيمين تافي و مورفيمين ريكهفتي يا جوره و جوره (غريب، ۲۰۱۹: ۱۳۴)، وهك:

(۱۰)

چاوك	ده مې بوري	ده مې نه بوري
كيشان- \keʃa'n\	كيشام-\keʃam\	دكيشم-\dikeʃ'm\
كوشتن \kuʃt'n\	كوشتي-\kuʃti\	دكوژيت-\dikuʒi't\
وهريان-\wəɾja'n\	وهريا-\wə'rja\	دوهريان-\diwəɾja'n\
گه هاندن- \Gəhand'n\	گه هاندم-\Gəhand'm\	دگه هاند-\di'Gəhan'd\

((كار چالاكترين ره گهزي هيز راكيشه له قسه ي ناسايي دا به تايبه تي كاري ساده پر واتا هه ميشه له ناو قسه ي ناسايي دا هيز دارن، ريگه به هيچ ره گه زنيكي تر نادهن كه هيز بو خويان بهن)) (حه سهن، ۱۹۹۸: ۱۹۳)، به لي پيدفیه ژيبرنه كه ين كو د زمانې كورديدا ((كار نيه له زمانه كه دا ته نيا له يه ك مورفيم پيك بيت)) (فته تاح، ۲۰۱۰: ۲۴۶).

ب شيوه كې گشتي هيز د كاري گوڤه را كورديدا دكه فېته سهر:

- هه می پێشگرێن دارێژتێ (دا، را، هه، فه، ...) یێن ل گهل کارێ سینتاکسی دهی، وهک :

(۱۱) گرت- \gɪ'rt\

داگرت- \da'gɪrt\

راگرت- \ra'gɪrt\

هه لگرت- \hə'lgɪrt\

فه گرت- \və'gɪrt\

- مۆرفیما رێزمانی (ب) یا فرمانی، وهک:

(۱۲) بگره- \bɪ'grə\، بنفیسه- \bɪ'nvisə\، بخۆ- \bɪ'xo\ ...

- مورفیمێن نه رێکرن (نه، نا)، وهک:

(۱۳) نه گرت- nə'gɪrt، نه خوار- nə'xwar، نه بر- nə'bir ...

ناگرم- na'gɪrɪm، نادهم- na'dəm، ناچم- na'tʃɪm ...

واته، کارێ بوری ههروهسا مۆرفیما رێزمانی (ب) یا فرمانی ده می دهر دکه قیت (Fattah, M.M, 1997: 53) و (حه سه ن، ۱۹۹۸: ۱۰۰-۱۰۳) هێز به رهف پێشینه دهیت، دیسان ده می مورفیم نه رێکرن (نه -یا هه می ده می کار، - (نا) - یا کارێ نه بوری- پشکدارێ د دروستکرنا په یقین نویدا دکه ن، بیهێزن، به لی ده می پشکدارێ د سینتاکسیدا دکه ن، هێز وه رگرن (غهریب، ۲۰۱۹: ۱۲۶)، وهک:

(۱۴)

نه رێکرن د سینتاکسیدا	نه رێکرن د مورفۆلۆجیدا
نه گرت- nə'gɪrt	نه ساخ- \nəsə'x\
ناگرم- na'gɪrɪm	ناخۆش- \naxu'ʃ\
نه مر- \nə'mɪr\	نه یار- \nəjə'r\

ده می دو پێشگرێن کارێ یێن به یز د سینتاکسیدا ب هه قرا ده ی، دی هێز که قیته سه ر پێشگرێ پێشیه، وهک:

(۱۵) بگره- \bɪ'grə\، نه گره- \nə'gɪrə\

هه ل بگره- \hə'lbɪgrə\، هه ل نه گره- \hə'lnəgɪrə\

دابه شکرنا هێزی، پیکهاتا پێنگاڤ د زمانێ کوردیدا دده ته دیارکرن و ژ ئه نجامی ده ستنیشانکرنا جه ی هێزی، (جه ی سه ره ی) د پێنگاڤیدا دیاردبیت، که واته ئاستی پێنگاڤی دبیته پارامیته ری جه ی سه ره ی.

٣. ٤. جھى سەرھېى كارى د گۆفەرا بەھدینیدا و لایەنى پراكتيكيى ليكولينى

لایەنى پراكتيكيى ليكولينى، دى ل دويڤ تيورا فۆنۆلوجيا كيشناسى ھىتە ئەنجامدان، ھەلبەت جھى ھىزى د ھەمى زماناندا وەكى ئىك نینە، بۆ نمونە ((ھىز لە ناودا لە سەر برگەى كۆتايى وشەى و لە ئینگلیزیدا بە پێچەوانە لە برگەى سەرەتایە. لە كارددا ... ھىز لە سەر برگەى یەكەمە و لە ئینگلیزیدا زۆریەى ھىز لە سەر برگەى كۆتايى كارەكەى)) (موسا : ٢٠٠٩ : ١٢٠)، بەلى يا گرنگ ھەبونا پێكھاتا فونۆلوجيا كيشناسیە د زماناندا، د ئەڤى خالیدا بتنى دى تیشكى ئیخینە ل سەر جھى سەرھېى كارى د گۆفەرا بەھدینیدا:

- جھى سەرھېى كارى

ھەر زمانەكى تايبەتمەندىا خۆ ھەيە بۆ دروستكرنا پینگاڤان، ھەبونا ھژمارا برگان د پینگاڤیدا ژ ئىك جياوازن. ھەروەك ل پيش نوکە مە ئامارە پى دای ئەو زمانى پینگاڤ تیدا سنوردار، ژ برگەكا بەيژ و ل گەل برگەكا لاواز پیکدھیت، يانزى ژ برگەكا بەيژ بتنى پیکدھیت، بەلى ئەو زمانى پینگاڤ تیدا نەسنوردار ژ برگەكا بەيژ و ل گەل پتر ژ برگەكا لاواز دکەڤنە ل ژير پینگاڤەكى. د شياندايە بۆ زمانى كوردى گريمانا سنوردارىي بەيژە کرن، ژبەركو ھژمارەكا زۆرا پەيفان ب گشتى و كاران ب تايبەتى د زمانى كوردیدا ژ دو برگان پیکدھیت، وەك: (رينشت، ھيلا، برى، زڤرى، كيلا، زانى، گەھاند، ھەژاند، چەماند، گريا...)، پینگاڤكرنا وانزى دى ب ڤى رەنگى دياركرى بيت :

(١٦) رينشت - \Ri'niɬt\ :

ئاستى پینگاڤى (*) .

ئاستى برگى (*) (*)

Ri' niɬt

(١٧) ھيلا - \He'la\ :

ئاستى پینگاڤى (*) .

ئاستى برگى (*) (*)

He' la

(١٨) برى - \bi'ri\ :

ئاستى پینگاڤى (*) .

ئاستى برگى (*) (*)

bi' ri

ھەروەسا پەيفين چوار برگەيژى ژبەركو جوتن، لەورا چ ئاريشە ل دەمى پینگاڤكرنى پەيدانابن، وەك (شروڤەكر، نفسىبو، ھاتىيەڤە، نەخاندییە ، ناگەھينم، بخەملینە...) ب ھەمان رەنگ دەيئە پینگاڤكرن، بۆنمونه ئەگەر كاری (شروڤەكر) وەرېگرين دى ب ئەڤى رەنگى ل خوارى بيت:

(١٩) شروڤه کر- \f'rovəkɪr\:

(ئاستی په‌یښی) (*)

(ئاستی پینگاڤی) (*) (*)

(ئاستی برگی) (*) (*)

f' ro və kɪr

(٢٠) نفسیو- \nɪ'visibu\:

(ئاستی په‌یښی) (*)

(ئاستی پینگاڤی) (*) (*)

(ئاستی برگی) (*) (*)

nɪ' vɪ si bu

(٢١) هاتییه‌فه -\ha'tijəvə\:

(ئاستی په‌یښی) (*)

(ئاستی پینگاڤی) (*) (*)

(ئاستی برگی) (*) (*)

ha' ti jə və

(Nespor&Vogel) ئاماژە ب جوړه کي دیتري پینگاڤي دایه، ئه‌وژي ژ ئیک برګه بتی پیکدهیت و ئه‌و برګه یا بهیژه و ب پینگاڤا (ئیکانه-unary) یان (ئاست نزم-degenerate) دهیته نیاسین (1986:270)، ئه‌ف جوړی پینگاڤیژی د کارین سینتاکسی یین زمانی کوردیدا دهیته دیتن، ژبه‌رکو گه‌له‌ک کار د زمانی کوردیدا هه‌نه کو ژ برګه کي بتی پیکدهین، وه‌ک (چاند، هات، خست، چو، خوار، بر، که‌فت، خواند، کر، دا، خواست، ...) هه‌لبه‌ت شروڤه کرنا وان، بتی ئیک برګه د ئاستی برګیدا هه‌یه و د ئاستی پینگاڤیژیدا هه‌مان برګه هیژی وهردگریت:

(٢٢) چاند-\tʃa'nd\:

(ئاستی پینگاڤی) (*)

(ئاستی برگی) (*)

tʃa'nd

(٢٣) خواند-\xwa'nd\:

(ئاستی پینگاڤی) (*)

(ئاستی برگی) (*)

xwa'nd

(٢٤) كهفت -\kə'vt/:

- (*) ئاستی پینگاڤی
(*) ئاستی برگي

kə'vt

سهبارەت دروستكرنا پینگافان ژ كارین سی برگه‌ی، د زمانی كوردی- گوڤه‌را به‌ه‌دینیدا ده‌یته‌ گریمانه‌ كرن كو ده‌ستپیکرنا ئاراسته‌یا پینگافكرنا كاری ژ لای چەپ بەره‌ف راستیه‌ وه‌ك نمونا ه‌ژماره‌ (٢٥)، ژبه‌ركو جه‌ی سه‌ره‌ی د پتریا پینگافین كاری زمانی كوردیدا ل سه‌ر برگه‌یا ده‌ستپیکیه‌.

په‌یوه‌ندییه‌كا به‌یژ د ناقه‌را (ئاراسته‌كرن و جه‌ی ه‌یژا سه‌ره‌كی) دا هه‌یه‌، بۆ نمونه‌ نه‌گه‌ر ه‌یژ بكه‌فیه‌ سه‌ره‌تا په‌یڤی، ئاراسته‌كرنا دروستكرنا پینگاف دئ ژ سه‌ره‌تا په‌یڤی ده‌ستپیکه‌ت ئانكو (ژ لای چەپ بەره‌ف راستی ب IPA)، به‌لی نه‌و سیسته‌مین ه‌یژا سه‌ره‌كیا وان دكه‌فیه‌ ل دوماهیا په‌یڤی، ئاراسته‌كرنا دروستكرنا پینگاف دئ ژ دوماهیا په‌یڤی ئانكو (ژ لای راستی به‌ره‌ف چەپ ب IPA) ده‌ستپیکه‌ت. كه‌واته‌، ئاراسته‌یا شروڤه‌كرنا كارین زمانی كوردی بۆ دروستكرنا پینگافان ژ لای چەپ ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ف راستی. ل ده‌ستپیکي دئ په‌یڤی ه‌یته‌ برگه‌كرن، د دویڤدا پینگافه‌كا ته‌مام ل لای چەپ ه‌یته‌ ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ف راستی، نه‌و برگه‌ ل دوماهیه‌ی بتی دمینیت دئ بیته‌ پینگافه‌كا سنوردارا ئاست نزم degenerate foot؛ نه‌ف جوړی پینگاف ژ ئیک برگه‌ بتی پیکه‌یته‌، رونكرن و رافه‌كرنا ئاراسته‌كرنی پتر د په‌یڤین سی برگه‌ییدا دیاردبیت، وه‌ك:

(٢٥) ئافاكر -/a'vakir/ سی برگه‌ی:

* (a' va kir) ← پینگافكرنا كاری ژ لای راستی به‌ره‌ف چەپ *

→ (a' va) (kir) پینگافكرنا كاری ژ لای چەپ به‌ره‌ف راستی.

ده‌ستپیکه‌ت به‌ره‌ی كاری یی نه‌فان نمونان دئ ب فی ره‌نگی بیت، نه‌وژی:

(٢٦) ئافاكر -\a'vakir/:

- (*) ئاستی په‌یڤی
(*) (.) ئاستی پینگاف
(*) (*) ئاستی برگي

A' va kir

(٢٧) وه‌رپچا -/wə'rpɛtʃa/:

- (*) ئاستی په‌یڤی
(*) (.) ئاستی پینگاف

ئاستی برگئی (*) (*) *

wə'r pe tʃa

(۲۸) بخوینه - \bɪ'xwinə\

ئاستی په‌یغی (*) *

ئاستی پینگاڤی (*) *

ئاستی برگئی (*) (*) *

bɪ'x wi nə

ب گشتی د نمونین بوریدا، هەر کاره‌ک ب شیوی برگه‌کرن هاتیە دیارکرن و بو هەر برگه‌کی هیمایه‌ک هاتیە دانان، پاشی ل ئاستی پینگاڤی سهره‌پ هەر پینگاڤه‌کی هیمایه‌ک وه‌رگرتیه، د ئاستی سهریدا برگا ده‌ستپیکێ هیزه‌کا زیده‌تر یان سهره‌کی وه‌رگرتیه، ژبه‌رکو کاره، له‌ورا هیمایه‌کی که‌فتیه ل سهر برگا ده‌ستپیکێ کو به‌یترین برگه‌یه د ئاستی په‌یغیدا.

ئه‌نجام

ل دویف ئه‌وان پێزانین د ئه‌ڤ لیکولینیدا هاتینه‌ دارێژتن و گه‌نگه‌شه‌کرن، د شیاندایه ئه‌ڤان کورته ئه‌نجامان ژێ دیاربکه‌ین:

- ۱- جه‌ی سهره‌پێ کاری د پیکه‌اتا پینگاڤا فۆنۆلۆجیدا ل گوڤه‌را به‌هیدنی یا (چه‌پ سهره‌) به‌.
- ۲- هیزا سهره‌کی د پینگاڤا فۆنۆلۆجیا کاری زمانی کوردیدا پتیا جارێان دکه‌ڤته‌ ده‌ستپیکا کاری.
- ۳- پتیا جارێان پیکه‌اتا پینگاڤا کیشناسی یا دو‌برگه‌یه‌، ئانکو سنورداره و فورمی وی ب ئه‌ڤی شیوه‌ی (*) به‌، دیسان یا ژ پینگاڤین ئاست نزمی ڤالا نیه و فورمی وی بتنی ژ ستیره‌کی (*) پیکده‌یت.
- ۴- ده‌ستنیشانکرنا جه‌ی سهره‌پێ کاری د پینگاڤا فۆنۆلۆجیا زمانی کوردیدا ب هه‌مان ره‌نگی زمانی ئینگلیزی ده‌یته‌ پیه‌ر کرن؛ بتنی جیاوازی د جو‌ری سهره‌یدا، ئانکو پتیا جارێان سهره‌پێ کاری یی زمانی ئینگلیزی یی راست سهره‌یه و سهره‌پێ کاری یی زمانی کوردی یی چه‌پ سهره‌یه.

لیستایه‌ران

ئه‌مین، شلێر نایف، (۲۰۱۸) 'ده‌ستنیشانکرنا سهره‌ی د هه‌ڤالناڤی لیکدایدا'، گوڤارا زانستین مروڤایه‌تی یا زانکۆیا زاخۆ، ژماره‌ (۳)، په‌ربه‌ند (۶)، ل ۶۷۲-۶۸۲. <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2018.6.3.116>

ئه‌مین، وریا عومه‌ر، (۲۰۰۹) ئاسۆیه‌کی تری زمانه‌وانی، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی دوهم، هه‌ولێر.

ئیه‌راهم، هاوسه‌ر نه‌وزاد فه‌قی، (۲۰۲۲) ده‌نگسازی به‌ره‌مه‌پێان له‌ نیوان ده‌نگسازی کیشناسی و ده‌نگسازی که‌رته‌ ده‌نگیه‌ خودکارییه‌کاندا، نامه‌ی دکتورا، کۆلیژی په‌روه‌رده، زانکۆی راپه‌رین.

حه‌سه‌ن، ره‌حمان ئیسماعیل، (۱۹۹۸) په‌یره‌وی فۆنیمه‌ ناکه‌رتیه‌کان له‌ زمانی کوردی دا، نامی دکتورا، کۆلیژی په‌روه‌رده- ئینێن رش- زانکۆی به‌غدا.

سهبري، شيرزاد و نهجمهدين، عهبدولسهلام، (٢٠١٩) فۆنۆلۆجى، چاپا ئىككى، چاپخانه يا هيفى- ههولير.

غەريب، دلشاد محەمەد، (٢٠١٩) هيز و نه كسپنت له شيوه زارى كهركوكدا، نامه ي دكتورا، كۆليزى زمان، زانكۆى سلیماني، سلیماني.

فهتاح، محەمەد مه عروف، (٢٠١٠) ليكۆلینه وه زمانه وانیه كان، كۆكرده وه و ئاماده كردنى خوشناو، شيروان حسين و قادر، شيروان ميرزا، چاپي يه كه م، چاپخانه ي رۆژه لات (ههولير).

محەمەد، كه سه ر ياسين، (٢٠٢٣) فۆنۆلۆجيا به ره مه مه ينانى يا نه راسته هيلى د زمانى كورديدا، چاپا ئىككى، وه شانخانا په رتوكخانا به هدينان.

موسا، عه بدولوه اب خاليد، (٢٠٠٩) هيز و ئاوازه له ديالېكتى كوردى ژورودا، كتبخانه ي گشتى ههولير، كوردستان.

وهيس، غازى فاتح، (١٩٨٤) فونه تيك، چاپي يه كه م، چاپخانه ي الاديب البغدادى .

ژيده رب زمانى عه ره بي:

بوعناني، مصطفى، (٢٠١٠) في الصوتيات العربية و الغربية ابعاد التصنيف الفونيتيقي و نماذج التنظير الفونولوجي، عالم الكتب الحديث، اربد-الاردن.

السغوشي ، ادريس، (١٩٨٧) مدخل للصوأة التوليدية، دار التوبقال للنشر.

Ahmad, A.M.R, (1986). The phonemic system of modern standard Kurdish. University of Michigan.

Al-Abdely, A., (2011). 'Stress Patterns in an Iraqi Arabic Variant: a Metrical Approach'. Al-Anbar Journal of Education, 5, pp.379-402.

DOI: [10.37654/aujll.2011.64152](https://doi.org/10.37654/aujll.2011.64152).

Al-Hindawi, D.F.H. and Al-Aadili, N.M. (2018), The Basic Tenets of Generative Phonology, University of Babylon. Journal of Education and practice, 10.

Chomsky, N . and. Halle,M. (1968) The Sound Pattern of English, The Mit Press Cambredge, Massachushtts London,ED: 1991.

Fattah,M.M, (1997). A Generative Grammar of Kurdish , PhD thesis, Faculty of Humanities (FGw),Research conducted at: Universiteit van Amsterdam.

Jacques, D. (2014). Generative and non-linear phonology. Routledge.

Hamid,T.S. (2016). The prosodic phonology of Central Kurdish .Doctoral dissertation, Newcastle University.

Hasan, A. M. (2016), ' The phonological word and stress shift in northern kurmanji Kurdish '_European Journal of Scientific Research, September Vol-12. No-26.ISSN. pp 370-398.

DOI: <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n26p370>

Hayes, B., (1995). Metrical stress theory: Principles and case studies. University of Chicago Press.

Katamba, F., (1989). An introduction to phonology (Vol. 48). London: Longman.

McCarus,E.N. (1958), A Kurdish Grammeear Descriptive analysis of the A Kurdish of Sulaimaniya, Iraq. New York: American Coincil of Learned Societies.

McCarthy, J.J., (1982). Nonlinear Phonology: an overview. University of Massachusetts, Linguistics Department Faculty Publication Series, p.50.

Nespor, M. and Vogel, I.B., (1986). Prosodic Phonology.-Dordrecht: Foris.-227 p.

Van Der Hulst, H. and Smith, N. eds., (1982). The structure of phonological representations (Vol. 2). Dordrecht: Foris. part1.

لیستاکورتکرن و هیامیان:

()	ستراکچه را پتنگاڤ
'	برگا بهیز
.	برگا لاواز ل دویف رتبازا تهفنی کیشناسی
*	بۆ ههر برگه کێ، پاشی برگین بهیز و د دویفدا بهیزترین برگه ل دویف رتبازا تهفنی کیشناسی
*	نه رتزمانیه
\ \	سنووری فۆنه تیکیی نفیسینا ئه لفایبیا جیهانی
C V	بزوین و نه بزوین
N	نافک- کاکلک- کرۆک

پهراویزه کان

- ⁱ بۆ زانیاری پتر دهربارهی فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا راسته هئیلی، بنیره: Chomsky, N. and. Halle, M. 1968
- ⁱⁱ بۆ زانیاری پتر دهربارهی فۆنۆلۆجیا به رهه مهینانا نه راسته هئیلی، بنیره: Jacques, D. (2014)
- ⁱⁱⁱ د لیکولینا McCarthy, 1982 دا هژماره ل سه ر لاپه ره ی نین، له ورا مه (--) ل جهی لاپه ره ی دانایه.
- ^{iv} بۆ زانیاری پتر دهربارهی ئه قان رتبازان، بنیره: Van Der Hulst, H. and Smith, N. eds. (1982)
- ^v بۆ زانیاری پتر دهربارهی جهی هئیزی د زمانی کوردیدا بنیره: حه سه ن، ۱۹۹۸.